अप्रीतं, त्रि, प्रीतिरहितं। असन्तुष्टं। प्रीत्यर्थ-प्रीधातोः कर्त्तरि क्ते नञ्समासः॥

अप्रेतराक्षसी, स्त्री, (न प्रेता प्राप्ता राक्षसमिव पातकं प्रादिसमासः, गौरादित्वात् ङीष्।) अपेतराक्षसी। तुलसी। इति रत्नमाला॥

अप्सरसः, स्त्री, (अद्भ्यः समुद्रजलेभ्यः सरन्ति उद्यान्ति, अप् + सृ + असुन्।) स्वर्वेश्याः। उर्व्वशीमेनकाद्याः। बहुवचनान्तोऽयं शब्दः। इत्यमरः॥ ("अप्सु निर्मथनादेव रसात् तस्मात् वरस्त्रियः। उत्पेतुर्मनुजश्रेष्ठ तस्मादप्सरसोऽभवन्"॥)

अप्सरा, स्त्री, स्वर्वेश्या। इति शब्दरत्नावली। ("स्त्रियां बहुष्वप्सरसः स्यादेकत्वेऽप्सरा अपि"। इति शब्दार्णवे।)

अफलः, त्रि, (नास्ति फलं वृक्षोत्पन्नं धर्म्मोत्पन्नं वा यस्य सः।) विफलः। निष्फलः। इति हेमचन्द्रः॥ फलकाले अनुत्पन्नफलकवृक्षः। तत्पर्य्यायः। बन्ध्यः २ अवकेशी ३। इत्यमरः॥ झावुकवृक्षः। इति शब्दचन्द्रिका॥

अफला, स्त्री, (नास्ति फलं यस्याः सा।) भूम्यामलकी।

अफेनं, क्ली, (निन्दितं फेनं निर्य्यासो यस्य तत्।) वृक्षनिर्यासविशेषः। आफिं इति भाषा। तत्पर्य्यायः। खसखसरसं २ निफेनं ३ अहिफेनकं ४ अस्य गुणाः। सन्निपातनाशित्वं। शुक्रबलमोहकारित्वञ्च॥ तत्तु चतुर्व्विधं। एकं श्वेतवर्णं। अन्नजीर्णताकारकत्वान्नाम जारणं। द्वितीयं कृष्णवर्णं। मृत्युकारकत्वान्नाम मारणं। तृतीयं पीतवर्णं। वयःस्तम्भनकारकत्वान्नाम धारणं। चतुर्थं कर्व्बुरवर्णं। मलसारकत्वान्नाम सारणं। इति राजनिर्घण्टः। (त्रि, फेनरहितः। "अनुष्णाभिरफेनाभिरद्भिस्तीर्थेन धर्म्मवित्"। इति मनुः।)

अब इ ड शब्दे। इति कविकल्पद्रुमः॥ इ अम्बाते। ड अम्बते अम्बां पुत्त्रः। इति चतुर्भुजः दुर्गादासश्च॥

अबद्धं, त्रि, (बन्ध + क्तः, नञ्समासः।) प्रकृतानुपयोगिवचनं। समुदायार्थशून्यवाक्यं। अनर्थककथा। इत्यमरः॥
("जरद्गवः कम्बलपादुकाभ्यां।
द्वारि स्थितो गायति मङ्गलानि॥
तं ब्राह्मणी पृच्छति पुत्त्रकामा।
राजन् रुमायां लशुनस्य कोऽर्थः"॥
इत्याद्यस्य विषयः। अनियन्त्रितः। स्वाधीनः। मुक्तः।) बन्धनशून्यं॥

अबद्धकं, त्रि, (बन्ध + क्तः, नञ्समासः, स्वार्थे कन्।) समुदायार्थशून्यवाक्यं। इति शब्दरत्नावली॥

अबद्धमुखः, त्रि, (न बद्धं नञ्समासः, अबद्धं यथाभिलाषकथनेन अप्रतिबद्धं मुखं यस्य सः।) अप्रियवादी। दुर्म्मुखः। इत्यमरः॥ (स्त्रियां वा ङीप् अबद्धमुखी अबद्धमुखा)।

अबध्यः, त्रि, (हन्तुमयोग्यं हन् + अर्हाद्यर्थे कर्म्मणि यत्, "हनो वा बधश्च" इति बधादेशे। बधमर्हति इति बध्यः, न बध्यः, नञ्समासः।) अनर्थकवाक्यं। बधायोग्यं। इति मेदिनी॥ ("अबद्धाश्च स्त्रियं प्राहुस्तिर्य्यग्योनिगतामपि"। इति स्मृतिः। बधदण्डायोग्ये ब्राह्मणे च,
"बधः सर्व्वस्वहरणं पुरान्निर्वासनाङ्कने"।
"तदङ्गच्छेदइत्युक्तो दण्ड उत्तमसाहसः।
अविशेषेण सर्व्वेषामेष दण्डविधिः स्मृतः॥
बधादृते ब्राह्मणस्य न बधं ब्राह्मणोऽर्हति"॥
इति मिताक्षरायां।)

अबन्ध्यः, त्रि, (बन्ध + ण्यत्, न बन्ध्यः अफलः नञ्समासः।) सफलः। फलकाले फलयुक्तवृक्षः। तत्पर्य्यायः। फलेग्रहिः २। इत्यमरः॥ फलग्रहिः ३। इति तट्टीका॥ अमोघफलोदयः ४। इति राजनिर्घण्टः॥ ("इयेष सा कर्त्तुमबन्ध्यरूपतां"। इति कुमारसम्भवे। "राज्यमाशंसिताबन्ध्यप्रार्थनं"। "कर्म्मभिरप्यबन्ध्यैः"। इति रघुवंशे।)

अबलं, त्रि, (नास्ति बलं सामर्थ्यं यस्य तत्।) बलरहितं। दुर्ब्बलं। यथा। "अबलस्वकुलाशिनो झसान्"। इति नैषधं॥

अबलः, पुं, (नास्ति बलं यस्य सः, दारुभङ्गुरत्वात् तस्य तथात्वं।) वरुणवृक्षः। इति शब्दचन्द्रिका॥

अबला, स्त्री, (नास्ति बलं यस्याः सा।) नारी। इत्यमरः॥ ("तस्मिन्नद्रौ कतिचिदबलाविप्रयुक्तः स कामी"। इति मेघदूते।)

अबाधं, त्रि, (नास्ति बाधा यस्य तत्।) बाधशून्यं। अनिवारितं। तत्पर्य्यायः। निरर्गलं २। इत्यमरः। अनर्गलं ३ उच्छृङ्खलं ४ उद्दाम ५ अनियन्त्रितं ६ निरङ्कुशं ७। इति हेमचन्द्रः॥ बाधा पीड़ा तया हीनञ्च॥ (अङ्कशास्त्रे त्रिभुजांशविशेषः। अस्फुटत्वं। अविस्पष्टता। जटिलीभावः।)

अबिन्धनः, पुं, (आप एव इन्धनमुद्दीपनसाधनं यस्य सः।) वाड़वाग्निः। इति सन्देहभञ्जिका॥ ("अबिन्धनं वह्निमसौ बिभर्त्ति"। इति रघुवंशे।)

अबोधः, पुं, (बुध + भावे घञ्, नञ्समासः।) अज्ञानं। यथा। "निसर्गदुर्बोधमबोधविक्लवाः"। इति भारविः॥ बहुव्रीहौ त्रि॥ (अज्ञानः। मूढ़ः॥ अनभिज्ञः। हतबुद्धिः। किङ्कर्त्तव्यविमूढ़ः।)

अब्जं, क्ली, (अप्सु जायते, अप् + जन + कर्त्तरि डः, उपपदसमासः।) पद्मं। इति मेदिनी॥ दशार्व्वुदसंख्या। शतकोटिः। इति लीलावती॥

अब्जः, पुं, (अद्भ्यः जायते, अप् + जन् + डः।) चन्द्रः। धन्वन्तरिः। निचुलवृक्षः। इति मेदिनी॥

अब्जः, पुं, क्ली, (अद्भ्यः जायते, अप् + जन + डः।) शङ्खः। इति मेदिनी॥ (जलभवशुक्तिमुक्तादिकं।)
"अब्जमश्ममयञ्चैव राजतञ्चानुपस्कृतं"।
"अब्जेषु चैव रत्नेषु सर्व्वेष्वश्ममयेषु च"।
इति मनुः।)

अब्जजः, पुं, (अब्जात् विष्णुनाभिपद्मात् जायते, अब्ज + जन् + कर्त्तरि डः।) ब्रह्मा। इति त्रिकाण्डशेषः॥

अब्जभोगः, पुं, (अब्जस्य शङ्खस्य भोग इव शरीरमिव भोगो यस्य सः।) पद्मकन्दः। इति शब्दचन्द्रिका॥

अब्जयोनिः, पुं, (अब्जं विष्णुनाभिपद्ममेव योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य सः।) विधाता। ब्रह्मा। इत्यमरः॥

अब्जवाहनः, पुं, (अब्जमिव शङ्खवत् शुभ्रं वाहनं वृषो यस्य सः।) शिवः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

अब्जहस्तः, पुं, (अब्जं पद्मं हस्ते यस्य सः।) सूर्य्यः। इति हेमचन्द्रः॥

अब्जिनी, स्त्री, (अब्जानां समूहः, अब्ज + पुष्करादित्वात् इनि, स्त्रियां ङीप्।) पद्मिनी। इति राजनिर्घण्टः॥ पद्मसमूहः। पद्मलता। पद्मयुक्तदेशः। इति नलिनीशब्दटीकायां भरतः॥

अब्जिनीपतिः, पुं, (अब्जिन्याः पद्मसमूहस्य पतिः, षष्ठीतत्पुरुषः।) सूर्य्यः। इति हेमचन्द्रः॥

अब्दः, पुं, (अबति सीमानं रक्षति अब + "अब्जादय" इति दन् मेघपर्ब्बतविशेषपक्षे तु अपो ददाति, अप् + दा + कर्त्तरि कः।) वत्सरः। मेघः। मुस्ता। इति मेदिनी॥ पर्ब्बतविशेषः। इति विश्वः॥

अब्दसारः, पुं, (अब्दस्य मुस्तायाः सारः मूलनिर्य्यासः।) कर्पूरभेदः। इति राजनिर्घण्टः॥

अब्धिः, पुं, (आपो जलानि धीयन्तेऽत्र, अप् + धा + अधिकरणे किः, उपपदसमासः।) समुद्रः। इत्यमरः॥

अब्धिकफः, पुं, (अब्धेः समुद्रस्य कफ इव कफाकारतया तस्य तादृशत्वं।) समुद्रफेनः। तत्पर्य्यायः। डिण्डीरः २। फेनः ३। इत्यमरः॥

अब्धिजौ, पुं, (अब्धौ जायेते अब्धि + जन + कर्त्तरि डः, उपपदसमासः।) अश्विनीकुमारौ। द्विवचनान्तोऽयं शब्दः। इति हेमचन्द्रः॥

अब्धिद्वीपा, स्त्री, (अब्धिसंख्याता लवणादिसप्तसंख्याता द्वीपा यस्याः सा।) पृथिवी। इति त्रिकाण्डशेषः॥

अब्धिनगरी, स्त्री, (अब्धेः समुद्रस्य सन्निहिता नगरी।) द्वारकापुरी। इति त्रिकाण्डशेषः।

अब्धिनवनीतकः, पुं, (अब्धेः समुद्रस्य नवनीतमिव, षष्ठीतत्पुरुषः।) चन्द्रः। इति शब्दरत्नावली॥

अब्धिफेनः, पुं, (अब्धेः समुद्रस्य फेनः, षष्ठीतत्पुरुषः।) समुद्रफेनः। इति राजनिर्घण्टः॥

अब्धिमण्डूकी, स्त्री, (अब्धिं समुद्रं मण्डयति, अब्धि + मण्ड + ऊक, स्त्रियां ङीष्।) मुक्तास्फोटः। शुक्तिः। इति हेमचन्द्रः॥ झिनुक इति भाषा॥

अब्धिशयनः, पुं, (अब्धौ प्रलये समुद्रे शेते, शी + बाहुल्यात् कर्त्तरि ल्युट्, सप्तमीतत्पुरुषः।) विष्णुः। इति हेमचन्द्रः॥ (नारायणोऽपि प्रलये अब्धौ शेते, यदुक्तं,—
"आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः।
ता यदस्यायनं पूर्व्वं तेन नारायणः स्मृतः"।
इति मनुः।)

अब्ध्यग्निः, पुं, (अब्धेः समुद्रस्य अग्निः, षष्ठीतत्पुरुषः।) वड़वानलः। इति हेमचन्द्रः॥

अब्भक्षः, पुं, (अपोभक्षयति, अप + भक्ष + शीलिकामिभक्ष्याचरिभ्यो णः इति कर्त्तरि णः, उपपदसमासः।) सर्पः। इति त्रिकाण्डशेषः।